

ZMIANY WYKSZTAŁCENIA MIESZKAŃCÓW WSI W LATACH 1996–2002

Bogdan M. Wawrzyniak, Bolesław Wojtasik
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

Streszczenie. W artykule podjęto analizę czynnika ludzkiego w rolnictwie, jako odpowiedzialnego za potencjał intelektualny mieszkańców wsi. Czynnikiem ludzki w rolnictwie uznano za czwarty czynnik, obok ziemi, kapitału i pracy. Potencjał intelektualny mierzono odsetkiem osób legitymujących się wykształceniem wyższym i średnim. Poziom ten w 1996 r. wynosił 19,9%, aby po 6 latach wzrosnąć do 28,8%. Wzrosła również aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem i wewnątrz tej grupy zaszły pozytywne zmiany. W wyniku badań stwierdzono, że rolnicy są coraz lepiej przygotowani do funkcjonowania w ramach Wspólnej Polityki Rolnej.

Słowa kluczowe: wykształcenie, potencjał intelektualny, aktywność ekonomiczna, ludność wiejska

WSTĘP

Występujące w rolnictwie czynniki produkcji w postaci ziemi, kapitału i pracy nie wyczerpują wszystkich kategorii ekonomicznych. Wśród badaczy coraz bardziej narasta przekonanie, że czynnik pracy należy wzmocnić dodatkowym elementem w postaci tzw. czynnika ludzkiego w rolnictwie, który w niektórych publikacjach wzrasta do rangi czwartego, a przy tym samodzielnego czynnika. Ranga i znaczenie poszczególnych czynników ulegają w ostatnim okresie określonej ewolucji. Czynnikiem ziemi ma na ogół charakter stały, przy czym notowano niewielkie wahania w obrębie gospodarstwa rolnego, które pojawiły się w okresach szczególnych w rolnictwie. Takie zmiany zanotowano w okresie restrukturyzacji dawnych PGR, gdy na rynku pojawiły się zasoby Własności Rolnej Skarbu Państwa, które wzmocniły sektor indywidualny rolnictwa i poprawiły w niektórych regionach strukturę agrarną. Kapitał w rolnictwie ma charakter mobilny, a jego większy napływ na wieś spodziewany jest przy wykonywaniu dopłat bezpośrednich i funduszy strukturalnych realizowanych wspólnie z Unią Europejską. Inaczej przed-

stawia się czynnik ludzki w rolnictwie, który ulega ostatnio dynamicznym zmianom pod wpływem pojawienia się nowej generacji młodych rolników, a proces stymulowany jest emeryturami rolniczymi i rentami strukturalnymi. Ranga czynnika ludzkiego w rolnictwie będzie zapewne rosła w obliczu nowych wyzwań stojących przed rolnictwem, a przede wszystkim oczekiwań kierowanych do rolników funkcjonujących w ramach Wspólnej Polityki Rolnej.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Przemiany w rolnictwie wymagają nowego spojrzenia na rolę człowieka pracującego w środowisku wiejskim, który już nie wykonuje swoich czynności bezrefleksyjnie, na zasadzie tradycji i naśladownictwa, lecz przekształca się w typ nowoczesnego rolnika, funkcjonującego na bazie wykształcenia i przyswajanych innowacji. Przejście z pozycji chłopa na pozycję rolnika oznacza równocześnie sięgnięcie po nowoczesne metody produkcji, redukcję zasobów pracy i substytucję pracy żywej mechaniczną oraz wypracowanie wolnego czasu, na ogół deficytowego przy źle zorganizowanym warsztacie pracy. Na obserwację zmian czynnika ludzkiego w rolnictwie pozwalają wyniki powszechnego spisu rolnego z 1996 i 2002 roku. W stosunkowo krótkim okresie przerwy między dwoma spisami (6 lat) zaszły dość istotne zmiany, które warto poddać głębszej analizie. W pracy bazowano wyłącznie na danych statystycznych GUS. Można wstępnie postawić tezę, że wykształcenie nie tylko jest wartością w postaci dyplomu wyższej uczelni czy też świadectwa ukończenia technikum, lecz skutkuje lepszymi decyzjami produkcyjnymi, trafniejszym określaniem celów produkcyjnych i większą aktywnością ekonomiczną.

ROLA WYKSZTAŁCENIA W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA CZYNNIKA LUDZKIEGO W ROLNICTWIE

Przez wiele lat panowało niczym nieuzasadnione przekonanie, że rolnik może funkcjonować w rolnictwie bez formalnego przygotowania zawodowego. Teza powyższa wyrażona przez środowisko intelektualne utwierdzała tylko rolników w przekonaniu, że nie muszą kończyć szkół, aby być dobrymi rolnikami i osiągać satysfakcjonujące wyniki produkcyjne.

System oświaty rolniczej nie był przygotowany na zapewnienie odpowiedniego wykształcenia dla około 25% ludności kraju czynnej zawodowo w rolnictwie. Selekcja negatywna, polegająca na pozostawianiu na wsi młodzieży mniej sprawnej intelektualnie, tylko pogłębiła proces różnicowania poziomu wykształcenia między miastem a wsią.

Pierwsze symptomy zainteresowania czynnikiem ludzkim w rolnictwie zanotowano w latach 60., kiedy to zaczęto uzależniać dziedziczenie gospodarstwa od formalnego przygotowania na poziomie zasadniczej szkoły rolniczej. Wówczas to obserwowano rozwój szkolnych i pozaszkolnych form kształcenia rolniczego, poprzez wszelkiego rodzaju kursy na kwalifikowanego rolnika, na szkołach przysposobienia rolniczego kończąc. Badania naukowe dotyczące związku między poziomem wykształcenia a osią-

ganymi wynikami produkcyjnymi tylko utwierdzały w słuszności przyjętego kierunku postępowania [Małanicz 1969].

W latach 70. poziom wykształcenia rolników zaczęto ujawniać w ramach spisów powszechnych. Wykształceniem wyższym mogło poszczycić się tylko niewielu rolników indywidualnych (0,1–0,2%), ponieważ ten typ kształcenia był przewidziany dla innej kategorii pracowników, pracujących w sektorze uspołecznionym rolnictwa, w handlu, usługach, bankowości, w doradztwie itp. Człowiek z wykształceniem wyższym budził na wsi zdumienie, jako osoba nietrafnie lokująca swój potencjał intelektualny.

W latach 1970–1978 również niskie było wykształcenie rolników na poziomie średnim i policealnym (1,3–2,9%). Dopiero w 1988 roku nastąpiły korzystne zmiany, polegające na istotnym spadku liczby osób będących bez podstawowego wykształcenia (do 11,7%) oraz na wzroście liczby osób legitymujących się wykształceniem średnim i wyższym – do 14,9% (tab. 1).

Tabela 1. Poziom wykształcenia ludności rolniczej (w %)

Table 1. The education level of countryside population (%)

Rodzaj wykształcenia	1970	1978	1988
Wyższe	0,1	0,2	1,8
Średnie i policealne	1,3	2,9	13,1
Zasadnicze	3,6	8,5	24,2
Podstawowe	42,3	57,2	49,2
Poniżej podstawowego	52,7	31,2	11,7
Razem	100,0	100,0	100,0

Źródło: Dane Narodowych Spisów Powszechnych.

Source: Data in National Population and Housing Censuses.

O ile w latach 60. oczekiwania wobec rolników odnośnie stopnia wykształcenia lokowały się na poziomie wykształcenia podstawowego i zawodowego, to w miarę rozwoju rolnictwa te potrzeby rosły i przesunęły się w kierunku co najmniej średniego. Aspirowanie do coraz wyższego stopnia wykształcenia należy ocenić jako zjawisko pozytywne, które świadczy o profesjonalizacji zawodu rolnika, opartego na solidnym wykształceniu.

Potencjał intelektualny mieszkańców wsi przejawia się nie tylko formalnym wykształceniem, ale jest funkcją cech osobowych w postaci zainteresowań, sprawności, otwartości na innowacje, nastawienia i motywów do pracy w rolnictwie. Tak więc suma wykształcenia średniego i wyższego obrazuje nam rzeczywisty potencjał intelektualny, który wyznacza nowy kierunek przeobrażeń społeczno-gospodarczych wsi.

WYKSZTAŁCENIE LUDNOŚCI ROLNICZEJ W ŚWIETLE SPISU ROLNEGO Z 1996 ROKU

Kategoria wykształcenia odgrywa decydującą rolę przy rozpatrywaniu potrzeb oświatowych ludności rolniczej. Potrzeby te mogą być uświadomione przez mieszkańców wsi, bądź też wywoływane przez celowe działania edukacyjne, zmierzające także do likwidacji luki edukacyjnej, która stanowi istotną barierę procesu rozwoju obszarów wiejskich [Wawrzyniak 2001].

Spis rolny z 1996 roku ujawnił nowe zjawiska, które zaistniały na wsi w związku z głęboką transformacją gospodarki narodowej. Zanotowano przede wszystkim powroty na wieś ludności, która straciła pracę w wyniku restrukturyzacji zakładów pracy. Paradoksalnie, napływ tej ludności wpłynął pozytywnie na poziom wykształcenia ludności wiejskiej, ponieważ były to osoby lepiej wykształcone i o doświadczeniu wypływającym z funkcjonowania w działach pozarolniczych. Osoby te były potem skłonne do podejmowania różnych form działalności pozarolniczej, ale z pozycji rolnictwa, ponieważ nie obawiały się kontaktów pozalokalnych.

Według Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 roku ponad 2,0% ludności wywodzącej się z gospodarstw rolnych miało wykształcenie wyższe, 17,8% policealne i średnie, 28,4% zasadnicze i aż 51,8% podstawowe i niepełne podstawowe.

Zgodnie z przypuszczeniami badawczymi, poziom wykształcenia był zróżnicowany w zależności od płci i wieku. Kobiety co prawda nie wykazują wyższego poziomu wykształcenia niż mężczyźni, jeśli na ten problem spojrzeć z punktu widzenia ogólnego, ale przynajmniej na dwóch poziomach ta różnica była wyraźna. Dotyczyło to zwłaszcza wykształcenia policealnego (o 5,8 punktu procentowego) i wykształcenia średniego ogólnokształcącego (o 1,3 punktu procentowego). Aspiracje kobiet do zdobywania wykształcenia są zrozumiałe, ponieważ przez to wykształcenie szukają dróg wyjścia ze środowiska wiejskiego i zdobycia innej pozycji niż żony rolnika.

Wiek rolników miał również wpływ na ich wykształcenie. Wykształcenie przybierało postać sinusoidy i wzrastało w grupie wieku 25–39 lat, by potem opadać w miarę tego, jak dotyczyło to starszej generacji rolników (tab. 2).

Tabela 2. Wykształcenie ludności rolniczej według grup wieku w 1996 r. (%)
Table 2. The education level of countryside population according to age in 1996 (%)

Wykształcenie	Grupy wieku (lat)				
	20–24	25–39	40–49	50–59	60 i pow.
Wyższe	0,3	3,3	33,1	2,4	1,0
Średnie i policealne	17,7	26,6	17,1	8,8	4,4
Zasadnicze	33,7	48,5	33,0	14,5	5,5
Podstawowe ukończone	42,1	20,6	44,9	67,7	60,1
Podstawowe nieukończone	6,2	1,0	1,9	6,6	29,0

Źródło: Dane Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r.
Source: Data in National Agricultural Census 1996.

Trzeci element analizy, który warto wyeksponować, to poziom wykształcenia w powiązaniu z wielkością gospodarstwa. Okazuje się, że osoby reprezentujące odpowiedni potencjał intelektualny w postaci wykształcenia wyższego i średniego nie koncentrują się w jakiejś określonej grupie obszarowej gospodarstw, lecz są dość równomiernie „rozrzucone” w całej populacji rolników. Najwięcej osób z wykształceniem wyższym i średnim było związanych z gospodarstwami dużymi, powyżej 50 ha (39,6%) oraz z gospodarstwami małymi, liczącymi od 1 do 2 ha (22,4%).

Pierwszy typ obszarowy to gospodarstwa wielkoobszarowe, powstałe na ogół w wyniku restrukturyzacji dawniejszych PGR, które początkowo w formie dzierżawy, a potem wykupu objęła była kadra kierownicza tych zakładów, reprezentująca odpowiedni poziom wykształcenia.

Druga grupa to osoby, które traktują swoje małe gospodarstwa jako przyszłe rezydencje mieszkalne lub działki podmiejskie, nie nastawione na produkcję towarową. Użytkowanie części tych małych zagród powiązane jest z pracą pozarolniczą (tab. 3).

Tabela 3. Poziom wykształcenia ludności rolniczej w powiązaniu z wielkością gospodarstw w 1996 r. (%)

Table 3. The education level of countryside population according to the number of farms in 1996 (%)

Wykształcenie	1–2 ha	2–5 ha	5–10 ha	10–20 ha	20–50 ha	50 i więcej ha
Wyższe	2,4	1,5	1,1	1,0	1,6	7,7
Średnie i policealne	20,0	16,0	14,1	15,0	19,7	31,9
Zasadnicze	31,1	29,1	27,5	28,0	28,2	24,7
Podstawowe	40,0	45,3	48,4	48,4	44,6	32,3
Podstaw. nieukończone	6,5	8,1	8,9	7,6	5,9	3,4
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Dane Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r.

Source: Data in National Agricultural Census 1996.

Poziom wykształcenia zaprezentowany w ramach spisu rolnego z 1996 roku wykazał, że dynamika zmian w stosunku do 1988 roku była powolna, ale o określonym azymucie rozwoju, nacelowanym w kierunku podnoszenia tego potencjału. W wyniku pojawienia się nowej generacji młodych rolników zmalała wyraźnie liczba osób z wykształceniem podstawowym i bez tego wykształcenia, ale nadal ponad 50% tej populacji nie wyszło poza minimalny obowiązek szkolny.

Egzystencja na wsi wielu osób o niskim statusie wykształcenia powoduje, że ich aspiracje życiowe są lokowane na minimalnym poziomie oczekiwań i potrzeb tego środowiska społecznego.

ZMIANY POZIOMU WYKSZTAŁCENIA LUDNOŚCI ROLNICZEJ W ŚWIETLE SPISU Z 2002 ROKU

Badania przeprowadzone w ramach powszechnego spisu rolnego z 2002 roku nieco odbiegają od tych przeprowadzonych sześć lat wcześniej, co uniemożliwia bezpośrednie ich porównywanie. Zwrócono większą uwagę na inne cechy rolnika, co pozwoliło na scharakteryzowanie realnych zasobów pracy tworzonych przez ludność funkcjonującą w gospodarstwach indywidualnych. Badania te dostosowano do zaleceń zarówno ONZ, jak i EUROSTAT.

W okresie między spisami zanotowano dalsze – i jak się wydaje – dynamiczne zmiany w poziomie wykształcenia mieszkańców wsi. Wyróżnikiem tych zmian jest istotny wzrost liczby osób z wyższym wykształceniem do 4,5% oraz ze średnim i policealnym do 24,3%. Oznacza to, że prawie jedna trzecia populacji wsi była intencjonalnie przygotowana do pracy w rolnictwie na podbudowie wykształcenia szkolnego, zakończonego odpowiednim dyplomem (świadectwem).

Procesy dostosowawcze czynnika pracy w rolnictwie miały charakter dwubiegunowy. Z jednej strony, dalsza migracja na linii miasto – wieś, powstająca w wyniku niezakończonych restrukturyzacji zakładów pracy, a także ogłoszenia upadłości niektórych spo-

śród nich. Spowodowało to, że osoby niezwiązane trwale z miastem, mające trudności ze znalezieniem się na rynku pracy, wybrały drogę powrotu na wieś. Z drugiej strony, właściciele gospodarstw rolnych będący w podeszłym wieku w wyniku powrotu następców zdecydowali się na przejście na emeryturę lub rentę, przy czym walory finansowe płynące z KRUS miały niebagatelny wpływ na podjęcie takiej decyzji i poprawiały standard życia całej rodziny [Aktywność ekonomiczna... 2004].

Według danych GUS z 2002 roku populacja aktywnych zawodowo związanych z rolnictwem liczyła 4948,8 tys. osób. Jest to interesująca grupa zawodowa, której istotnym czynnikiem określającym status na rynku pracy był poziom wykształcenia. Odbiega on istotnie w górę od statusu wszystkich mieszkańców wsi, co można interpretować jako przełom w dotychczasowym stanie tego czynnika, którego podstawą było wykształcenie podstawowe ukończone i nieukończone (tab. 4).

Tabela 4. Wykształcenie ludności rolniczej aktywnej zawodowo zróżnicowanej wg płci badanych w 2002 r. (%)

Table 4. The education level of professionally active countryside population according to the gender in 2002 (%)

Wykształcenie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Razem w tys.	4 948,8	2 761,1	2 187,7
Wyższe	7,7	6,0	9,9
Średnie i policealne	31,6	25,7	39,0
Zasadnicze zawodowe	36,5	43,5	27,7
Podstawowe	23,1	23,8	22,1
Podstawowe nieukończone	1,1	1,0	1,3

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem. GUS, Warszawa 2004.

Source: Agricultural labour force survey in Poland. Central Statistical Office (GUS), Warsaw 2004.

Wykształcenie na poziomie wyższym kobiet było o 3,2 punktu procentowego wyższe niż całej populacji rolników, a na poziomie średnim i policealnym aż o 7,3 punktów procentowych. Wyniki te można interpretować w ten sposób, że w grupie mobilnych zawodowo nastąpiła koncentracja osób o cechach pożądanym ze społecznego punktu widzenia. Pełnią oni zarówno funkcje kierownicze, jak i wykonawcze w gospodarstwie i odpowiedzialni są za osiągnięte wyniki produkcyjne.

Odrębnym problemem wymagającym naświetlenia jest poziom wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolnym, a więc osób samodzielnych w rolnictwie, mogących podejmować decyzje produkcyjne i kształtować wizerunek swojego gospodarstwa. Okazuje się, że właściciele gospodarstw rolnych nie są bynajmniej grupą zawodową mogącą poszczycić się najwyższym poziomem wykształcenia w porównaniu do aktywnych zawodowo. Wykształceniem wyższym legitymuje się 5,4% właścicieli gospodarstw rolnych, a średnim i policealnym 23,9%. Nadal 34,9% wszystkich gospodarstw znajduje się w rękach osób z przygotowaniem podstawowym i podstawowym nieukończonym (tab. 5). Oznacza to, że los 679,5 tys. gospodarstw rolnych znajduje się w rękach osób starszych i niewykształconych, co nie oznacza automatycznie ich degradacji społecznej i gospodarczej. Wiele osób spośród nich charakteryzuje się dużym doświadczeniem życiowym, praktyką zawodową i kontaktami z instytucjami doradczymi, które rekompensują formalne braki [Zegar 2003].

Tabela 5. Wykształcenie właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych w 2002 r. (%)
 Table 5. The education level of family-farm owners 2002 (%)

Wykształcenie	Wykształcenie ogółem	W tym rolnicze
Razem gospodarstw w tys.	1 951,2	801,5
Wyższe	5,4	2,2
Średnie i policealne	23,9	13,2
Zasadnicze zawodowe	35,8	24,6
Podstawowe ukończone i nieukończone	34,9	60,0

Źródło: Zegar 2003.

Source: Zegar 2003.

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, jak zmienił się pejzaż wsi i rolnictwa w ciągu 6 lat między spisami, musimy sięgnąć do danych statystycznych obrazujących poziom wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich. Przede wszystkim zmniejszyła się liczba ogółem zatrudnionych w rolnictwie indywidualnym z 6,2 mln osób w 1996 roku do 5,9 mln osób w 2002 roku (o 6,3%), co należy powitać jako zjawisko ze wszech miar pozytywne. Jeszcze większe zmiany zaszły wewnątrz grup związanych z odpowiednim wykształceniem. W ciągu 6 lat na wieś napłynęło 141,2 tys. osób z wykształceniem wyższym oraz 317,5 tys. osób z wykształceniem średnim i policealnym, co pozwoliło przekroczyć wskaźnik na poziomie wyższym dwukrotnie (z 2,0 do 4,5%) oraz podnieść na poziomie średnim z 17,8% do 24,3% (tab. 6).

Tabela 6. Wykształcenie ludności rolniczej w 1996 i 2002 r. (w tys.)

Table 6. The education level of countryside population in 1996 and 2002 (in thousands)

Wykształcenie	1996		2002		Różnica	
	liczba	procent	liczba	procent	w liczbach bezwzględnych	w procentach
Wyższe	125,9	2,01	267,1	4,53	+141,2	+2,52
Średnie i policealne	1114,9	17,79	1432,4	24,31	+317,5	+6,52
Zasadnicze zawodowe	1778,5	28,39	1710,7	29,03	-67,8	+0,64
Podstawowe i bez wykształcenia	3245,1	51,81	2481,7	42,13	-763,4	-9,68
Razem	6264,4	100,0	5891,9	100,0	-372,5	x

Źródło: Dane Powszechnych Spisów Rolnych z 1996 i 2002 r.

Source: Data in National Agricultural Censuses 1996 and 2002.

Jednocześnie zaobserwowano wyraźny odpływ w wymiarze globalnym osób z wykształceniem podstawowym ukończonym i nieukończonym o 763,4 tys. osób. Tendencja i tempo zmian wskazują na pozytywne trendy występujące w środowisku wiejskim, które okazuje się być atrakcyjne dla osób z odpowiednim cenzusem wykształcenia. Wieś i rolnictwo nie kojarzy się już ze środowiskiem, gdzie dokonywano selekcji negatywnej, polegającej na tym, że osoby stojące na wyższym poziomie intelektualnym szukały pracy pozarolniczej. Wieś jest już nie tylko atrakcyjnym miejscem zamieszkania, ale także pracy, pozwala bowiem realizować się osobiście i osiągać satysfakcję z wykonywanego zawodu. Rolnictwo z kolei może zapewnić godziwe dochody, różnorodną pracę i traktowanie zawodu rolnika jako porównywalnego z zawodami pozarolniczymi.

UWAGI KOŃCOWE

Wartość wykształcenia mierzona cenzusem odpowiedniej szkoły czy uczelni nabiera we współczesnej dobie zupełnie nowego wymiaru. Wydaje się, że skończył się okres bezrefleksyjnego wykonywania zawodu rolnika na zasadzie zasiedzenia czy dziedziczenia i wkraczamy w czasy zupełnie nowe dla środowiska wiejskiego, gdzie bazuje się na ludziach intelektualnie otwartych, chłonących innowacje i niepoprzestających na raz zdobytych wiadomościach.

W ciągu dłuższego okresu nastąpiła określona ewolucja, polegająca na tym, że na wieś napłynęli ludzie ze świadectwem szkoły średniej czy dyplomem uczelni, którzy zmienili pejzaż wsi i przekonali niezdecydowanych, że jest to środowisko intelektualnie rozbudzone, gdzie warto angażować się zawodowo. Jeszcze w latach 70. notowano wręcz śladowy odsetek osób z wyższym wykształceniem, by po 30 latach dojść do wskaźnika 4,5%. Szczególnie dynamiczny napływ tych osób zaobserwowano po 1989 roku, czego nie należy interpretować jako powrotu osób po porażkach zawodowych w mieście, ale jako świadomy wybór rolnictwa, gdzie można realizować się zawodowo.

Kategoria wykształcenia przekłada się na osiągnięte wyniki produkcyjne, zakres podejmowanych decyzji, kontakty z rynkiem i umiejętności korzystania z funduszy europejskich. Właściwości te będą się pogłębiać w miarę tego, jak polskie rolnictwo będzie integrować się w ramach Wspólnej Polityki Rolnej.

Konkludując można powiedzieć, że czynnik ludzki w rolnictwie należy uznać za czwarty czynnik produkcji. Stanowi bowiem swoisty kapitał, który najszybciej przynosi profity, ponieważ inwestowanie w człowieka objawia się pozyskaniem osoby nie tylko wykształconej, ale także kreatywnej, otwartej, zmieniającej tradycyjny system wartości i nie bojącej się ryzyka. Pejzaż wsi pod wpływem osób z cenzusem będzie ulegał szybkim zmianom i wpływał pozytywnie na zachowania gospodarcze rolników indywidualnych.

PIŚMIENNICTWO

- Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem, 2003. GUS, Warszawa.
Małaniewicz Z., 1969. Wpływ wykształcenia rolników na wyniki ekonomiczne gospodarstw chłopskich. Roczniki Nauk Rolniczych, T. 114.
Wawrzyniak B., 2001. Luka edukacyjna barierą procesu integracji polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską. Wieś i Rolnictwo nr 3.
Zegar J. (red.), 2003. Zróżnicowanie regionalne rolnictwa. GUS, Warszawa.

CHANGES OF EDUCATION LEVEL OF RURAL POPULATION SINCE 1996 TO 2002

Abstract. In the paper there was analysed human factor in agriculture which is responsible for intellectual potential in the countryside. Human factor in agriculture was recognized as the fourth factor beside land, capital and work. Intellectual potential was measured as percentage of population with secondary or high education level. This level in 1996 was 19.9% and after six years 28.8%. Also the economic activity of people connected with agriculture was grown up. The research shows that farmers are better prepared to function in the Common Agricultural Policy.

Key words: education, intellectual potential, economic activity, countryside population

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 10.12.2004